

Quil Airdyelds.

Arild Hvidtfeldt

26. juni 1915 – 17. februar 1999

Af Finn Ove Hvidberg-Hansen

»Set udefra kan det virke som om mit levnedsløb er faldet i flere større afsnit, der ikke har haft ret meget at gøre med hverandre. Endnu på 50-års fødselsdagen kunne man skæmte med spørgsmålet, om jeg nu egentlig var en journalist, der for sin fornøjelse i fritiden gav sig af med religionshistorie, eller om jeg var en student, der af hensyn til familiens forsørgelse var nødt til at have erhvervsarbejde. Begge synspunkter var for øvrigt lige rigtige. Selv opfatter jeg ikke dette livsløb som delt i afsnit. For mig har der været god sammenhæng i det alt sammen. Afsnittene vedrører kun ansættelser og levebrød. Udenfor stående iagttagere har i reglen kun haft øje for de skiftende ansættelsesforhold. Det har aldrig forholdt sig sådan, at jeg uformidlet har sprunget fra det ene til det andet, det var altsammen noget der foregik sideløbende.«

Således indleder Anton Poul Arild Peter Hvidtfeldt sit præsentationsafsnit i den bog, som blev hans sidste: *I fred og krig*, som udkom i 1995 – og, som enhver vel kan fornemme, ikke uden en vis, charmerende selvironi, for Arild Hvidtfeldts livsløb må såvist, hvad erindringsværket i højeste grad vidner om, kaldes omskifteligt, med mange facetter. Alene selve erindringsbogen gør det til en taknemmelig opgave at skulle tale mindeord – hvortil kommer, at Hvidtfeldts videnskabelige indsats må siges på en gang at have et varieret og dog tillige et helstøbt præg.

Arild Hvidtfeldt blev født 26. juni 1915 i Sundbyerne, Amager Boulevard-kvarteret, som søn af assistent, senere postmester i Hellerup, Alexius Lundahl Hvidtfeldt og hustru Anna Thea Petersen. Som Hvidtfeldt selv beretter i sit erindringsværk, døde hans mor dagen efter sønnens fødsel og blev begravet på dagen før sin etårs bryllupsdag. I det tidsrum, som nu forløb indtil faderen giftede sig igen i 1917, var det morforældrene, der – som det hedder – »på det kærligste passede og plejede mig i mine to første leveår, indtil min far giftede sig igen med den kvinde, jeg altid har betragtet som Mor«.

Skole- og gymnasieårene var geografisk centreret om Øregårds Gymnasium og kvarteret om Hellerup posthus, hvor faderen som nævnt havde tjenestested og tillige tjenestebolig. Om skoleårene hedder det i erindringsbogen, at «jeg har intet at fremføre af den art minder, hvormed man ellers kan vinde læsernes sympati i erindringer fra barndommen. Jeg har ikke haft uforstående forældre, ikke modbydelige søskende, ingen ond husbond eller tyranniske lærere. Ejheller har jeg som dreng gået med træsko, hvorved tænkes – ikke på de nutidige modeller i hvid plastik, benyttet af klinikdamer med flere. Talen er om rigtige træsko. Af træ«. Altså, kort sagt en forholdsvis ukompliceret barndom, der ikke gav mulighed for – som det jo ellers nu om dage er gængs – at læsse egne fejltrin eller uheld over på hjem eller samfund!

I gymnasietiden, der afsluttedes med en matematisk studentereksamen, modtog Hvidtfeldt gennem en af sine klassekammerater, Asmund Rostrup, en faglig impuls, der senere skulle blive af afgørende betydning. Faderen, dr.phil. Egill Rostrup, som i 1930'erne var sceneinstruktør på Det Kgl. Teater, var ved siden af sit arbejde meget optaget af religionshistorien og havde derved fået kontakt og senere hen et nært venskab med Vilhelm Grønbech. Og når Arild Hvidtfeldt jævnligt besøgte sin skolekammerat, faldt det naturligt, at dr. Rostrups stærke engagement i religionshistoriske emner smittede af på den unge gymnasias. Således fik han af Rostrup dette gode råd: «Når du skal give dig af med videnskabeligt arbejde, skal du så tidligt som muligt, helt fra begyndelsen, vænne dig til at skrive citatsedler på alt hvad du kan vente senere at få brug for, så skriv med det samme en henvisning til stedet. Du kan bruge en billig notesblok med blade til afrivning og opbevare dem i en papæske – idet Rostrup pegede hen på fem, seks skotøjsæsker på skrivebordet, og viste at de var stopfyldte med citatsedler, de fleste fra græske tekster«. Af Vilh. Grønbech havde Rostrup fået den engelske udgave af *Vor Folkeæt i Oldtiden*, med dedikation, et eksemplar, som senere Hvidtfeldt fik som gave.

En anden afgørende faktor var for Hvidtfeldt i gymnasieårene hans engagement i politisk arbejde. Det var den familiemæssige baggrund, hvor både far- og morforældre var medlemmer af Socialdemokratiet, der fik en redaktør på bladet *Socialdemokraten* til at karakterisere Hvidtfeldt som «biologisk socialdemokrat». Så selv om Hvidtfeldts forældre ikke selv var politisk placerede, endsige

aktive, faldt det ham selvfølgelig at melde sig ind i DSU – det var jo i 1920'ernes og 30'ernes politisk urolige tid, hvor nogle af de hjemlige politiske ungdomsorganisationer ikke altid vidste hvilken fod de skulle stå – eller marchere – på, et forhold, der for øvrigt i 1933 endte med et uniformsforbud for medlemmer af politiske ungdomsorganisationer.

Samtidig med polit.-studiet, der dog aldrig blev ført helt til ende, involverede Hvidtfeldt sig fra 1935 i forskelligt journalistisk arbejde, dels på *Socialdemokraten*, dels på *Kristeligt Dagblad*, og fra 1939 på det amerikanske *United Press'* københavnerredaktion, her under mere faste former indtil 1941, hvor USA's deltagelse i krigen medførte lukning af *United Press*.

Men selvom polit.-studiet ikke blev helt gennemført, fik Hvidtfeldt dog under dette studium en indføring i sociologi gennem professor Axel Niensens undervisning, suppleret med Joseph Davidsohns undervisning som privatdocent – som Hvidtfeldt formulerer det: «Gennem disse to lærere kom man i berøring med materiale og teorier om primitive samfundsformer, men når man kommer til primitive samfund, kommer man uvægerligt også til primitiv religion, som jeg jo i forvejen havde lidt begreb om», hedder det i erindringsbogen.

I 1941 publicerede Hvidtfeldt sit første videnskabelige arbejde: *Mistelteinn og Balders Død*, i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed* – fremstået som resultat af studiet af J.G. Frazer's religionshistoriske tobindsværk, som Hvidtfeldt fik i hænde i svensk udgave: *Den gyllene Grenen*. De spegede kildeforhold blev her analyseret, og Hvidtfeldt argumenterede for, at «mistelten» er navnet på et sværd. Samtidig kom, karakteristisk for Hvidtfeldts faglige «dobbeltilværelse», delt mellem religionshistorie og polit.-studium, artiklen: *Det kgl. Rettertings Domme af 20. og 21. Oktober 1575*, i *Historisk Tidsskrift* 1943, og foranlediget af en anmeldelse i samme tidsskrift året før af retshistorikeren Stig Iuuls disputats; og året efter kunne Hvidtfeldt glæde sig over, at Stig Iuul tilsluttede sig hans synspunkter i en artikel i *Historisk Tidsskrift*.

Efter et års tid, hvor Hvidtfeldt ledede «I/S Nordisk Nyhedscentral», med domicil på Vesterbrogade og med vinduesfacader, der tillod ophængning af håndmalede spisesedler med dagens bedste udenlandske nyheder og udstilling af presefotos og landkort, visende bevægelserne på krigens fronter – og tillige et distributions-

sted for illegal litteratur, måtte Hvidtfeldt fra slutningen af juli 1943 se sig om efter anden beskæftigelse. Dagen efter Mussolinis fald d. 25. juli 1943 gik Hvidtfeldt op til chefredaktør Peder Tabor på *Socialdemokraten* og spurgte om muligheden for en løsere ansættelse, og blev mødt med spørgsmålet: »Kunne De tænke Dem at komme til Berlin?» – hvortil Hvidtfeldt næsten uden tøven svarede ja. Tidligt om morgenen d. 20. september sagde han da farvel til fremmødte venner og familie på Hovedbanegården – som han selv udtrykker det: »Far havde anbragt et »kongemærke« i mit knaphul; hidtil havde jeg ikke brugt det, fordi det var mere anonymt at lade være, men nu var det indlysende på sin plads, og det blev sidende krigen ud«.

Tiden som korrespondent for *Socialdemokraten* i Berlin frem til kapitulationen i maj 1945 blev selvsagt en turbulent tilværelse, jo nærmere kapitulationen des mere kaotiske blev de ydre forhold. Man må beundre både pligtopfyldelsen og udholdenheden, hvormed Hvidtfeldt virkede i Berlin som korrespondent, og når man læser om denne periode i hans erindringsbog, spørger man ofte sig selv, hvordan det egentlig var til at holde ud. Personligt mod krævede det i al fald. »Det gjaldt om at holde sig på ret køl, ved at leve så normalt som muligt under de unormale forhold«, hedder det i selvbiografien. Fagligt var tiden i Berlin ingenlunde spildt: Hvidtfeldt brugte pauserne til at få læst noget faglitteratur, hvad der fik hans værtinde, der (som det siges) »snakkede og snakkede og snakkede«, til, med en blanding af humor og bitterhed at beklage sig over, at Hvidtfeldt »var for meget optaget af de gamle guder«.

I tiden efter det mislykkede attentat på Hitler d. 20. juni 1944 var al korrespondentvirksomhed umuliggjort, og det gav ekstra tid til at gå på jagt i de videnskabelige bogantikvarier, der endnu fandtes, og her gjorde Hvidtfeldt et for sin videre løbebane afgørende bogfund, nemlig Edu. Selers *Altmexikanische Studien* bd. 2, indeholdende tre vægtige afhandlinger, dels om trolddom og troldmænd i det gamle Mexiko, dels om billedlige fremstillinger af mexikanske årstidsfester, samt den tredje, et detaljeret materiale om de første fem mexikanske årstider, på originalsproget aztekisk, og med oversættelse og fyldig kommentar. Betydningen af dette materiale karakteriserer Hvidtfeldt selv således:

»Nu sad jeg med disse tekster, der udførligt skildrede aztekiske

ritualer i folkets eget sprog. Den dag i dag kan man undre sig over, at dette materiale ikke forlængst var blevet udnyttet efter dets ydeevne....Til den umiddelbare interesse med henblik på Mexiko føjedes den meget vigtigere omstændighed, at teksterne bevæger sig i et religionshistorisk spændende område, nemlig overgangen fra primitiv kultur til bykultur, et område med indgribende betydning for alle grene af kulturhistorien. Det er en fase, som man ellers må slutte sig til, hypotetisk, gennem en tilnærmelse fra flere kanter, men her kommer man midt ind i den. Forudsat man læser den originale tekst«.

Med denne karakteristik har man i virkeligheden hovedtesen i den afhandling, der i december 1958 skaffede Hvidtfeldt den filosofiske doktorgrad med afhandlingen *TEOTL and IXIPTLATLI. Some central Conceptions in ancient Mexican Religion*, forsvaret d. 18. december 1958 med professor i religionsvidenskab Sv. Pallis som første officielle opponent og dr. Ernst Mengin som anden opponent, medens bibliotekar, dr.phil. J. Prytz Johansen opponerede *ex auditorio*. Af de tre opponenter var dr. Mengin den, der fagligt stod emnet nærmest, idet han som en af de dengang fineste kendere af gammel mexikansk religion og kultur siden 1949 virkede som lektor i fagområdet ved Københavns Universitet. Disputatsen var således epokegørende i sit emne og område, hvortil kommer, som førsteopponenten udtrykte det: «at en af arbejdets mange fortjenester var, at afhandlingen indeholdt en virkelig these, den nemlig, at der findes et sammehængende forløb i den religiøse udvikling fra de primitive samfund til de første agerbrugsbyer og primitive bysamfund, og hvortil kom, at dr. Hvidtfeldt har gennemført en helt ny måde at klassificere myterne på«.

Disputatstitlens første ord forklarer Hvidtfeldt således: »Ordet *teotl* oversættes normalt med »gud« eller »gude«, men i en række tilfælde ville det være mere præcist at oversætte det med »hellig, sakral- eller ritual-«. Ordet *ixiptlatli* oversættes efter omstændighederne normalt snart med »billede«, snart med »repræsentant eller lignende«.

En vigtig side af afhandlingen er en påvisning af rigtigheden af det forhold mellem myter og kult, forstået som rituelle handlinger, som den engelske religionsforsker Robertson Smith i 1889 fremsatte i værket *Lectures on the Religion of the Semites* – at myterne er sekundære i forhold til de rituelle handlinger, ikke omvendt – en te-

se, som Robertson Smith ikke nærmere underbygger med eksempler, hvilket Hvidtfeldt til gengæld gør i sin afhandling.

Med omtalen af disputatsen i tilknytning til Hvidtfeldts opdagelse i Berlin af det gamle mexikanske materiale er imidlertid begivenhedernes gang foregrebet i tiden lige efter sommeren 1945. Selvbiografien slutter med at berette, at Hvidtfeldt straks efter sin hjemkomst fra Sovjetrusland, hvor han sammen med det øvrige berlinske journalistkorps måtte finde sig i at blive interneret i nærheden af Moskva indtil august 1945, af chefredaktør Tabor fik tilbud om en USA-rejse i egenskab af journalist – en metier, som Hvidtfeldt beholdt indtil 1963, senest som udenrigspolitisk redaktør ved bladet *Aktuelt*. Men sideløbende med journalistisk arbejde tog Hvidtfeldt nu for alvor fat på studiet af religionshistorien og blev magister i 1955. Efter disputatsen virkede han dels som lektor ved Danmarks Biblioteksskole, dels som konsulent ved rigsbibliotekembedet, begge steder fra 1965, og fik samme år et forskningsstipendium ved Københavns Universitet til afløsning for et i 1962 tildelt universitetsadjunktur, i hvilken sidstnævnte periode Hvidtfeldt måtte bruge af sin forskningstid til at vikariere i faget kristendomskundskab, hørende under faget religionshistorie.

Årene efter 1960 var i det hele travle og frugtbare år. Ved siden af de nævnte funktioner engagerede Hvidtfeldt sig i »Nordisk Sommeruniversitet«, således som formand for den danske landsafdeling 1962-67, efter i to år forud at have været formand for den københavnske afdeling; samtidig var han fra 1960 medlem af Det nordiske Præsidium indtil 1970. Og i samme tiår så en række værker fra hans hånd dagens lys: således i 1961 *Religioner og kulturer. Nogle hovedtræk af den almindelige religionshistorie*, forfattet på baggrund af erfaringerne fra den undervisning i religion i Borgerdydsskolen, som Hvidtfeldt gav fra 1956 og nogle år frem. I 1968 bidrog han med kapitlet *Indianske højkulturers religioner* i det af Jes Asmussen og J. Læssøe udgivne trebindsværk: *Illustreret Religionshistorie* (udkom også på tysk i 1971). Fremdeles en analyse af den såkaldte homeriske hymne til gudinden Demeter: *Demeter-hymnen som religionshistorisk kilde*, udgivet i *Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning* i 1970. Sin gamle kærlighed til det mexikanske glemte Hvidtfeldt dog ikke: allerede i 1963 udgav han *Mexicos Fald. Sahagúns 12. bog* – som han oversatte fra aztekisk, fra franciskanermunken Bernardino de Sahagúns beskrivelse fra det 16. århundrede af Mexi-

kos historie. Bogen tilegnede Hvidtfeldt pietetsfuldt Ernst Mengin, »i hvis skikkelse« – som det hedder – »Københavns Universitet har overtaget og videreført den mexikanske forsknings bedste traditioner«.

Faget religionshistorie har i grunden på flere måder haft en mærkelig position herhjemme: et problem for dets dyrkere har vistnok været ønsket om at holde en vis distance til teologien – om dette ønske også fra teologernes side har været gensidigt, skal være usagt! Et andet forhold har været fagets affinitet til sociologien, denne forstået som viden om samfundsformål i almindelighed, herunder samfundstilstande og –forhold mellem forskellige grupper, samt mellem det enkelte individ og de grupper, individet tilhører.

Arild Hvidtfeldt udgav i 1979 i Selskabets pjece-serie: *Grundvidenskaben i dag*, nr. 13, en oversigt over disse forhold: *Religionssociologiens plads blandt humaniora*, hvor han placerer det nye fag, religionssociologien, i grænseområdet mellem sociologi og religionshistorie. Hvidtfeldt stiller krav om indsigt i både det religionshistoriske stofområde og i samfundsvidenskabelige teorier og metoder, med lige stor skepsis over for sociologers tilbøjelighed til at koncentrere sig om forfinede målinger af elementer i moderne vestlige religioner uden bredere religionshistorisk forståelse, og over for religionshistorikeres tilbøjelighed til at fordybe sig i teksternes sproglige og indholdsmæssige spidsfindigheder uden megen opmærksomhed over for deres placering i bredere sociale sammenhænge. Religionssociologien kan her fastholde forståelsen af religionerne i deres nøje sammenhæng med samfundsudviklingen i øvrigt.

Hvad der endvidere har karakteriseret faget religionsvidenskab herhjemme, er det forhold, at fagets kræfter længe var så stærkt domineret af Vilh. Grønbechs kolossale position gennem fagets første lange periode helt frem til 1940'erne. Som det er blevet sagt af en af Hvidtfeldts elever, Tove Tybjerg: «Grønbechs synspunkter har præget så at sige alle efterfølgende danske religionshistorikere. Tættest på Grønbech er Jørgen Prytz Johansen, der med stor pietet videreførte arven fra Grønbech, hvorimod Svend Pallis og Arild Hvidtfeldt tog afstand fra de mere eksistentielle dimensioner i Grønbechs forfatterskab, men videreudviklede de teoretiske implikationer af Grønbechs nybrud«.

Men denne position var imidlertid ikke ukontroversiel. Hvorvidt disse, for en udenforstående lidt uhåndterlige, forhold har haft indflydelse på den situation, der opstod, da Sv. Pallis, Grønbechs efterfølger i professoratet i religionshistorie, i 1964 gik af, og en efterfølger skulle udpeges, er svært at sige. I al fald kom de to ansøgere, hvoraf Hvidtfeldt var den ene, ikke i betragtning, idet bedømmelsesudvalget ikke kunne blive enige, så at det end ikke kom frem til en endelig bedømmelse. I stedet blev det vedtaget at inddrage bibliotekar, dr. J. Prytz Johansen i den endelige bedømmelse, der resulterede i, at han udnævntes efter Sv. Pallis i 1965.

Men det videnskabelige klima ændredes hurtigt i slutningen af 1960'erne, og i 1970 blev Hvidtfeldt da kaldet som professor i religionssociologi, hvorved dette aspekt af faget religionshistorie fik en fast forankring ved Københavns Universitet. Det samme gjaldt faget Indianske Sprog og Kulturer, som Hvidtfeldt således påtog sig at videreføre efter sin lærer, dr. Mengins afgang i 1971.

Udnævnelsen til professor gav Hvidtfeldt arbejdsro til, i de følgende år at udgive en række værker, fortrinsvis af mere almen religionshistorisk karakter. Således i 1974 værket *Latinamerika*, omhandlende de indianske højkulturer; i 1976 *Nordamerika*, i supplementsrækken til Grimbergs Verdenshistorie. Selv redigerede han serien *Verdens Religioner*, hvoraf han udgav bogen om *Buddhismen (Indiske Religioner, I)*, og *Hinduismen (Indiske Religioner, II)*, henholdsvis i 1982 og 1984. I sidstnævnte år desuden bind 11 i Politikens Verdenshistorie: *Hinsides havene* – til hvilken serie Hvidtfeldt i 1983 udgav bind 7: *Kulturernes korsvej*. Ligeledes på Politikens Forlag udgav han *Politikens Religionsleksikon* i 1992, og samme år og på samme forlag den meget veldisponerede *De hellenistiske religioner*, som giver en grundig og klar oversigt over hele dette store og komplekse område.

Men med de to sidstnævnte udgivelser fra 1992 er passeret året for Hvidtfeldts afgang fra professoratet i 1985 – men de vidner, sammen med bogen *Politikens Introduktion til Religion. Ritualer og Myther* fra 1994 om, at hans videnskabelige aktivitet holdt sig længe efter hans fratreden som 70-årig.

Skulle man nu – ud fra den ganske omfangsrige produktion gennem 1970'erne og frem til den afsluttende selvbiografi i 1995 – tro, at Arild Hvidtfeldt levede et udelukkende bogligt-litterært og følgelig solitært liv, tager man grundigt fejl. Som udtrykt med hans

egne ord i selvbiografiens præsentationskapitel: «Til den indledende præsentation må endelig høre, at jeg som den inkarnerede ægtemand, jeg er, nu (i 1995) har været gift i 58 år. Omend ikke med den samme. En god hustru kan man ikke få for mange af!» Arild Hvidtfeldt var gift i alt fire gange, senest – og sødt – med redaktør Bodil Hvidtfeldt, f. Lassen.

Arild Hvidtfeldt blev medlem af Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab i 1975, og han deltog stedse, og til kort før sin død i 1999, flittigt, aktivt og fornøjeligt i Selskabets møder. Personligt lærte jeg først Arild Hvidtfeldt at kende, da jeg selv blev medlem af Selskabet, og mit nære og gode bekendtskab med ham betragter jeg som et af de privilegier, som medlemskabet af Selskabet for mit vedkommende har medført. – Jeg vil afslutte med at citere en linje fra et afsluttende kapitel i Hvidtfeldts disputats, nemlig de to aztekiske ord: *MA IXQUICH*, som han selv oversætter: «Let it be enough!»

Æret være hans minde.